

BEN IK PHILIP AKKERMAN?

© Pleunie Franke :: januari 2013

Philip Akkerman

"Die kunstgeschiedenis van stijlen en periodes... Die bestaat eigenlijk helemaal niet. Dat is een uitvinding van de universiteit. Die hebben de kunstgeschiedenis in stijlvakken ingedeeld. En die stijlvakken die moeten een vooruitgang vertonen. Dat is gewoon een waan! Stijlen bestaan niet. Het enige wat bestaat is individuele schilderijen... En die moet je maken."

"Zo dacht ik in het begin dat ik echt mezelf schilderde. Na een paar jaar veranderde dat en zag ik mezelf als een pars pro toto voor alle mensen, voor alle levende wezens, ja zelfs voor alles wat er bestaat. Nog weer later interesseerde ik me alleen nog voor het schilderen. Ik was verf geworden."

"Techniek is onbelangrijk en heeft met kunst niets te maken. Het doel van al dat geworstel met de techniek is dat je uiteindelijk, als je de techniek, welke techniek dan ook, eenmaal beheerst, dat je er dan juist helemaal niet meer over hoeft na te denken. Je kan dan maken wat je wilt en het materiaal vormt geen obstakel meer tussen je ideeën en het realiseren ervan."

"Je hebt in het leven rationele en irrationele zaken. Dat rationele denken heeft de mens nodig om in het dagelijks leven het hoofd boven water te houden. Maar of we het nu leuk vinden of niet, het valt niet te ontkennen dat er in ons bestaan meer is dan praktische problemen. Het bestaan is een raadsel, en het geheim daarachter valt niet te achterhalen. Die irrationele kant is het domein van de kunst."

De twijfel en de vraag

Over het werk van Philip Akkerman is inmiddels al redelijk wat gezegd en geschreven* en zijn oeuvre kent een enorme diversiteit aan stijlen. De geschiedenis van Akkerman leert ons alles, en tegelijkertijd niets: we vinden er namelijk alles in terug wat we maar kunnen verzinnen. Heb ik in mijn essay dan nog wel iets essentieels toe te voegen?

De afgelopen weken heb ik een kijkje genomen in het kunstenaarsleven van Philip Akkerman. Ik las artikelen op internet, bekeek gefilmde interviews, bladerde door boeken en kopieerde één van zijn zelfportretten.** Door mij niet alleen in theorie maar ook in praktijk te verdiepen in het werk van Philip Akkerman, heb ik me zijn gedachtegoed gedeeltelijk eigen kunnen maken.

Waardevolle informatie kan ontstaan door onverwachte nieuwe verbindingen van oude en reeds bekende informatie. Door mij te spiegelen aan het kunstenaarschap van Philip Akkerman en bepaalde aspecten van zijn gedachtegoed af te zetten tegen of te vergelijken met mijn eigen wereldbeeld, idealen en verwachtingen, leer ik meer over kunst in het algemeen en over mijn eigen artistieke persoonlijkheid in het bijzonder. Leidend hierbij is de vraag:

Ben ik Philip Akkerman?

Het begin en het concept

Op het moment dat Philip Akkerman besluit alleen nog maar zelfportretten te schilderen, namelijk in het jaar 1981, volgt hij een opleiding aan Ateliers '63 in Haarlem. Zijn begeleiders zijn o.a. Jan Dibbets, Ger van Elk en Stanley Brouwn. Vooral met de laatste onderhoudt Philip Akkerman een speciaal contact.

Stanley Brouwn is conceptueel kunstenaar en o.a. bekend van de tekstborden in de beeldentuin van het Kröller-Müller Museum in Otterlo, met daarop vermeld de datum, het beginpunt en het aantal genomen stappen van een door de kunstenaar zelf gelopen afstand. Mede onder invloed van Brouwn kreeg Philip Akkerman waardering voor individualiteit, onafhankelijkheid, monotonie en serieel werken, iets wat als een uiting van een modernistische opvatting over kunst en kunstenaarschap kan worden gezien.

Het idee van Philip Akkerman om enkel zelfportretten te schilderen, heeft inmiddels duizenden zelfportretten opgeleverd. Het idee is niet alleen het fundament van al zijn kunst, je zou zelfs kunnen zeggen dat met dat ene idee kunstenaar Philip Akkerman is geboren. Maar is dit basisidee van Akkerman ook het concept dat van zijn schilderkunst conceptuele kunst maakt?

In 1967 schreef de kunstenaar Sol LeWitt in zijn 'Paragraphs on Conceptual Art': 'In conceptuele kunst is het idee of het concept het belangrijkste aspect van het werk. Wanneer een kunstenaar een conceptuele kunstvorm gebruikt, betekent dit dat alle plannen en besluiten vooraf worden gemaakt en dat de uitvoering een plichtmatige kwestie wordt. Het idee is de machine die de kunst maakt.'

Bij conceptuele kunst is inhoud belangrijker dan de vorm en/of de uitvoering. Ik denk zelfs dat kennis van het concept noodzakelijk is om een conceptueel kunstwerk enige vorm van 'bestaansrecht' te kunnen geven, zoals in mijn ogen bijv. het geval is bij het werk 'Fountain by R. Mutt' van Marcel Duchamp (1917).

* Google bijv. maar eens op Philip Akkerman + Universiteit Gent.

** Het betreffende werk (Zelfportret nr. 15 – 2007) is te huur bij Heden Den Haag.

De kennis van het concept, en daarmee de omschrijving van het beeld van een conceptueel kunstwerk, kan met woorden worden overgedragen. Volgens mij volstaat de omschrijving van het basisidee, namelijk dat Philip Akkerman enkel zelfportretten schildert, niet om zijn werk volledig te kunnen begrijpen en te ervaren of waarderen. Het concept van Philip Akkerman is duidelijk, maar zijn werk is geen conceptuele kunst: de uitvoering is namelijk net zo belangrijk.

De traditie en de methode

Uit frustratie vanwege het besef dat zijn eerste - volgens eigen inzichten - geslaagde zelfportretten slechts toevalstreffers waren, ging Philip Akkerman op zoek naar een specifieke en meer bewuste methode van schilderen. Die zoektocht had ook nog een praktische aanleiding: vanwege de aanwezigheid van een baby in Huize Akkerman werd het ritme van de werkdag niet meer door de kunstenaar zelf bepaald. Het spontane schilderen dat de vorm en uitvoering van zijn eerste tientallen schilderijen kenmerkt, bleek niet meer mogelijk.

De methode die hij zocht, bleek de methode van de Oude Meesters te zijn. Hiermee bedoelt Akkerman de methode van schilderen in olieverf, zoals die met name in de periode tussen 1450 en 1800 werd gebedrukt. In de late Middeleeuwen en vroege Renaissance (in het noorden van Europa door kunsthistorici ook wel de 'Noordelijke Renaissance' genoemd) werd het schilderen in olieverf uitgevonden en ontwikkeld. Naturalisme en technische professionaliteit zijn naast een herleving van de kunst van de klassieke oudheid belangrijke kenmerken van deze periode. Enkele kunstenaars die in dit verband genoemd kunnen zijn zijn bijv. de Vlaamse Primitieven en de Nederlanders Jan van Scorel en zijn leerling Maarten van Heemskerck.

Wat houdt deze techniek van de Oude Meesters in? Philip Akkerman legt uit dat het gaat om een gescheiden werkindeling, de verdeling van het proces in 3 stappen:

1. als eerste wordt een tekening overgebracht op een onderlaag in één kleur;
2. vervolgens worden in verschillende tinten van één (andere) kleur de licht- en donkerpartijen aangebracht (deze schildering heet ook wel een 'grisaille');
3. en als laatste worden meer kleuren in transparante lagen verf toegevoegd.

De schilder kan zich dus per fase concentreren op het oplossen van één schilderij kunstig probleem, wat het werk overzichtelijker maakt. Met het schilderen in transparante lagen olieverf kun je goed zachte (en realistische) overgangen creëren. Volgens de overlevering werd deze zgn. sfumato-techniek in de 15e eeuw door Leonardo da Vinci ontwikkeld.

Tijdens de Renaissance steeg de status van de kunstenaar naar een aanzienlijke hoogte. Dit leidde o.a. tot een verhoogd zelfbewustzijn bij kunstenaars en zelfs de ontwikkeling van een nieuw genre: het zelfportret.

De werkwijze en het genre verwijzen dus naar een zekere traditionele en realistische schilderij kunst. Echter, in traditionele schilderijen gaat het vaak om gelijkenis en vaak zelfs om de idealisering van de werkelijkheid, terwijl dat niet het doel is van Philip Akkerman. Het gaat hem niet om de status van de kunstenaar.

Dat Philip Akkerman niet idealiseert is duidelijk te zien in de overdrijving van kleur en vorm. Gelijkenis interesseert hem niet. Volgens Akkerman ontstaat ware kunst op het spanningsveld tussen werkelijkheid en verbeelding, tussen het rationele en het irrationele. Je moet niet de werkelijkheid naschilderen, maar je eigen herinnering van die werkelijkheid proberen over te brengen op het platte vlak.

Akkerman probeert met het schilderen van al zijn zelfportretten het mysterie van het bestaan op te lossen, zonder de illusie te hebben dat dit werkelijk lukt. Akkerman

zoekt naar antwoorden op vragen als: Wie ben ik? Wat is leven? Wat gebeurt er na de dood? In zijn ogen valt het zelfportret samen met het geheim van het leven: in deze dramatische vorm van zelfonderzoek is de kijker zelf namelijk ook degene die bekeken wordt. Philip Akkerman vat zijn kunstenaarschap als volgt samen: 'Mijn grootste obsessie, naast het maken van mooie schilderijen, is nog steeds het bestaansraadsel. Wie of wat ben ik?'

De vrijheid en het leven

Vincent van Gogh is voor Philip Akkerman altijd een groot inspirator geweest. Ik meen dat ook terug te kunnen zien in de vervorming van de gezichten en het subtiele gebruik van intensieve kleuren. De compositie, de richting van het licht en de vaak overdreven vorm worden al in de fase voor het schilderen - tijdens het schetsen - bepaald. En in de laatste fase komen juist allerlei variaties in kleur en stijl aan bod: bovenop de 'grisaille' is alles mogelijk.

Waar in de eerste 2 fasen, tijdens de opbouw van het schilderij, een zekere strengheid vereist is, staat Philip Akkerman zichzelf daarna volledige artistieke vrijheid toe. Dan gaat hij spelen met allerlei contrasten, zoekend naar het ultieme schilderij. Op deze wijze ontstaan zelfportretten met een combinatie van traditionele schildertechniek en eigentijdse kenmerken.

Philip Akkerman heeft in de loop der jaren een persoonlijke theorie ontwikkeld over het wezen van een boeiend schilderij: 'Beschouw het oog als het verlengde van de huid. De huid kun je knijpen, kietelen of slaan, en zodra dat met de huid gebeurt, ben je er bewust van dat je een huid hebt. Voor die tijd besef je niet eens dát je een huid hebt. Zo is het ook met het oog: dat registreert donker-lichtcontrast, warm-koudkleuren, zachte en scherpe, dekkende en transparante overgangen. Je kunt daar oneindig mee spelen om het oog van de toeschouwer te pakken en het als het ware in gijzeling te houden.'

Wat opmerkelijk is aan het werk van Philip Akkerman, is dat bijv. een impressionistisch ogend zelfportret niet volgens de techniek van de impressionisten zelf geschilderd is, maar - zoals eerder omschreven - volgens de techniek van de Oude Meesters. De oorspronkelijke stijl en techniek zijn zo als het ware losgekoppeld van elkaar, waardoor we de onderlinge relatie opnieuw moeten bezien en misschien zelfs moeten herwaarderen.

De toepassing van verschillende elementen, zowel traditioneel als modern en hedendaags, kan gekoppeld worden aan een postmodernistische kunstopvatting. Het postmodernistische gedachtegoed wordt gekenmerkt door pluralisme of eclecticisme: er wordt geen geloof meer gehecht aan één systeem, één waarheid of één interpretatie. De combinatie van zgn. tegenstrijdige elementen en ironie zijn duidelijke kenmerken van het postmodernisme. In het postmoderne denken wordt ook het lineaire tijdsperspectief vervangen door een cyclische opvatting van de tijd.

De zelfportretten van Philip Akkerman kun je dus zien als een reflectie van het postmoderne leven. Het lijkt me evident dat iedereen een kind van zijn tijd is (overigens, dit schijnt op zichzelf ook weer een typisch postmodernistische gedachte te zijn...), waardoor je je kunt afvragen of het nodig is Philip Akkerman postmodern te noemen. Wat ik wel met zekerheid durf te stellen zijn de feiten: Philip Akkerman schildert zelfportretten. Hij begon met een concept, verdiepte zich vervolgens in een traditionele schildertechniek en probeert nu nog altijd, tegelijk met het zoeken naar antwoorden op existentiële vragen, het ultieme schilderij te maken.

In mijn ogen is Philip Akkerman een echte kunstenaar en een zeer bewonderenswaardig mens.

Het antwoord en de twijfel

Soep

Philip Akkerman is van mening dat verschillende stijlen en periodes in de kunst niet bestaan. Ook de vooruitgang van de kunst tijdens de ontwikkeling van die periodes, waar door kunsthistorici vaak over wordt verteld, ziet Akkerman als een waanidee. Ook ik geloof niet in die vooruitgang, maar eerder in de voortgang der dingen als gevolg van een alsmaar veranderende context. Toch denk ik dat verschillende periodes wel degelijk als zodanig te herkennen zijn.

De verhalen, fantasieën, verlangens, ideeën en idealen die ten grondslag liggen aan verschillende kunststromingen en persoonlijke stijlen, zijn in mijn ogen overal en altijd intrinsiek aanwezig. Afhankelijk van een bepaalde noodzaak en/of behoefte, afhankelijk van een bepaalde context, worden in verschillende tijden, op verschillende plaatsen en in wisselende combinaties bepaalde verhalen en ideeën dominant. Deze hebben eerder misschien al bestaan en deze kunnen later ook weer in meer of minder hevige mate terugkomen. Beeldend gesproken zie ik het als een grote zee met kleine en grote golven, warme en koude stromingen. Als een soort oersoep.

Concept

In de jaren '60 van de vorige eeuw werd zoiets als conceptuele kunst duidelijk zichtbaar. Ik vind het opvallend dat het individuele idee van de kunstenaar belangrijker werd en meer aandacht kreeg, in een periode waarin algemeen geldende culturele waarden en tradities steeds verder afbrokkelden.

Elk kunstwerk heeft een aanleiding of motivatie nodig, of dit nu een religieus verhaal, een emotie, een herinnering, een fanatasie of een idee is. Als er geen gemeenschappelijk gedeelde opvatting over het wezen van de kunst bestaat, wordt het kader waarmee de individuele kunstenaar zijn werk afbakt belangrijker. De opkomst van zoiets als conceptuele kunst kan dus niet alleen als het gevolg gezien worden van de individuele keuze of behoefte van de kunstenaar om zichzelf intellectueel uit te dagen, maar ook als een kenmerk van de tijd waarin die kunstenaar leeft.

Het is voor mij evident dat een bepaald concept (dus in de brede zin van het woord) ten grondslag ligt aan een kunstwerk. Ik vind het begrip 'conceptuele kunst' dan ook wat achterhaald. Kunst begint altijd met zoiets als een idee, maar daar blijft het niet bij: een concept alleen is voor een mooi beeld en een waarachtig werk niet genoeg. Ik ben het met Philip Akkerman eens dat het bij ware kunst ook gaat om de uitvoering.

Techniek

Voor een goede uitvoering van het idee, heb je een techniek nodig. Bij een volledige beheersing van de techniek wordt het maken van een kunstwerk zoiets als ademen, en kan het rationele samenvallen met het irrationele. Creëren is dan gelijk aan leven, en het kunstwerk wordt levendig.

Net als Philip Akkerman verlang ik ernaar routineus te werken en één of meerdere technieken te beheersen. Dit hoeft voor mij niet per se een zeer oude, traditionele techniek te zijn, maar ik heb wel een voorkeur voor ambacht. In mijn ogen is ware kunst oprecht en eerlijk, en die kan alleen ontstaan door de liefdevolle aandacht van de kunstenaar zelf.

Portret

Philip Akkerman schildert zelfportretten. Met die zelfportretten zegt hij niet alleen zichzelf te verbeelden, maar ook het mysterie van het bestaan. Het zelfportret is daarmee ook een portret van de ander, ja zelfs een portret van mij.

Het besef dat ik mijn leven als kunstenaar wilde leven is ontstaan in een tijd waarin ik regelmatig portretten schilderde. Het menselijke bestaan, mensen en gezichten fascineren mij. Net zoals je de ander kunt leren kennen door naar jezelf te kijken, kun je meer over jezelf (en het leven) te weten komen door je te verdiepen in de ander en het andere.

Wat ik zo mooi vind aan het schilderen van een portret, aan het maken van een schilderij, is dat je van tevoren nooit helemaal kunt verzinnen hoe het er uiteindelijk uit gaat zien. Een goed schilderij kun je simpelweg niet vooraf bedenken. Toeval, intuïtie en het irrationele spelen tijdens het maken van een schilderij een belangrijke rol, meer dan bij zoiets als conceptuele kunst. Een concept ontwerp je.

Kunst

Het is lastig om zoiets als het wezen van de kunst te begrijpen en te verwoorden. Kunst is geen verhaal en kan niet volledig met het verstand, de ratio, in woorden worden uitgelegd. Kunst is het domein van het irrationele, zegt Philip Akkerman hierover. Dit sluit aan bij mijn visie op overtuigende kunst: een waarachtig werk is paradoxaal.

In een paradox komen ogenschijnlijke tegenstrijdigheden samen, vallen herkenbare structuren weg en is logica afwezig of onzichtbaar. Door gebruik te maken van de paradox kan het onzegbare worden uitgedrukt. In de paradox wordt het irrationele verwoord, met het samenvoegen van contrastrijke beeldende elementen wordt het irrationele zichtbaar gemaakt. In de paradox, in het irrationele, is er ruimte voor het raadselachtige, waarachtige en werkelijke leven.

In mijn ogen lijkt veel hedendaagse kunst (misschien wel mede onder invloed van de media) te zijn verworden tot vermaak. Het gaat om spektakel. Hoewel Philip Akkerman misschien niet bewust voor het spektakel gekozen heeft, is het feit dat iemand alléén maar zelfportretten schildert natuurlijk wel spectaculair.

Ik heb zelf een voorkeur voor meer ingetogen werk. Ik houd niet zo van werk dat om aandacht schreeuwt. Het spektakel is aan mij niet besteed, daar komen vaak alleen maar 'ongelukken' van.

Motivatie

Eén van mijn diepste drijfveren is om verschillende elementen, woorden, dingen, mensen en groepen bij elkaar te brengen. Om conflict te voorkomen is wederzijds begrip nodig. Ik wil hiermee niet alles of iedereen gelijk maken, maar wel gelijkwaardig. Ik ben op zoek naar een wereld waarin iedereen volgens eigen overtuiging kan leven, waarin verschillen en contrasten kunnen bestaan en waarin tegelijkertijd al het andere en onbekende niet wordt uitgesloten.

We leven in de tijd van het individu. Ook Philip Akkerman legt met zijn werk de nadruk op individualiteit en autonomie. Maar ik zou juist op zoek willen naar het gemeenschappelijke en de waarde van zoiets als onafhankelijkheid ter discussie willen stellen.

Voor een leven in harmonie hebben we elkaar nodig. Werkelijk wederzijds begrip is naar mijn idee mogelijk, want ik vermoed dat onder al die verschillende uitingen van het menselijk bestaan een vergelijkbare motivatie verborgen ligt.

Het postmoderne tijdperk zou je voor een deel ook als een postideologisch tijdperk kunnen zien. Idealen worden met argwaan bekeken en als idealist word je snel voor moralist uitgemaakt, een term die een enigszins negatieve betekenis heeft gekregen.

Misschien is mijn behoefte aan een nieuw, verbindend ideaal en gedeelde culturele waarden een kenmerk van een opkomend post-postmodern tijdperk, misschien sta ik in mijn streven alleen...

Misschien ben ik naïef, misschien wil ik te veel en is mijn idee van de mogelijkheid van ethische vooruitgang gewoon een waan...

Joost, of beter gezegd, Philip mag het weten!